

Kırsal Alanda Doğanın Korunmasında Kadının Rolü ve Ekofeminizm

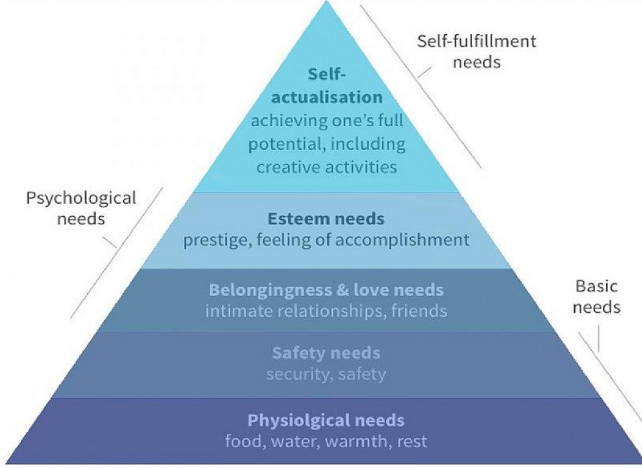
İlgin Yücel Kandemir*

İlkay Kutlar**

Giriş

Doğa en genel tanımıyla; insanın direkt etkisinden bağımsız olarak kendini sürekli yenileyebilen canlı ve cansız varlıklar bütünüdür. Doğanın varoluşu her ne kadar insan etkisinden bağımsız olsa da insan ve doğa birbiriyle etkileşim halindedir. Amerikalı psikolog Abraham Maslow tarafından 1943 yılında ortaya koyulan 'İhtiyaçlar Hiyerarşisi' çalışmasına göre, insanların ihtiyaçları, a) fiziksel ihtiyaçlar (gıda, su, ısı, dinlenme), b) güvenlik ihtiyaçları (güvenlik ve güvence), c) aidiyet ve sevgi ihtiyaçları (mahrem ilişkiler ve arkadaşlık), d) saygınlık ihtiyaçları (prestij, başarı) ve e) kendini gerçekleştirme (kendi potansiyelini bulma ve yaratıcı aktiviteler) olarak farklı kategorilere ayrılmaktadır. Bu sıralamaya göre bir kategorideki ihtiyacın karşılanması halinde bir üst düzeydeki ihtiyaç kategorisine geçilebilmektedir (Çebi, 2015).

Şekil 1 : Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi

Kaynak: (Çebi 2015)

İnsanlar bu ihtiyaç piramidinin ilk basamağında yer alan fizyolojik ihtiyaçlarının neredeyse tamamını doğadan karşılarlar. Bununla birlikte gelişen dünya ve tüketim odaklı toplum yapılarıyla birlikte insanların ihtiyaçları değişmekte, değişen ihtiyaçlarını karşılamak için insanlar, doğa ile olan

* İlgin Yücel Kandemir, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet ABD, Antalya-Türkiye. E-posta: lgncan@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-6787-6053.

** Doç. Dr. İlkay Kutlar, Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım ekonomisi bölümü, Antalya-Türkiye. E-posta: ikutlar@akdeniz.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-5478-8452.

Not

Not gönderim tarihi: 16 Nisan 2024

Not kabul tarihi: 12 Haziran 2024

1302-9916©2024 emupress

Note

Note submission date: 16 April 2024

Note acceptance date: 12 June 2024

bağlarını riske atarak doğal çevreye zarar vermektedirler. İhtiyaç hiyerarşisine bakıldığında, doğanın korunması bilinçten ziyade bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Çebi, 2015). Bu zorunluluğun, yaşamın devamı için gerekli temel bileşenlere (yeme-içme-barınma) ulaşma görevi atfedilen kadınlar için daha hissedilir olduğu söylenebilir.

Bu noktada literatüre katılan 'toplumsal cinsiyet' kavramı kadın erkek arasındaki iş bölümü ve görevlerdeki farklılık veya eşitsizlikleri tanımlamaktadır. Biyolojik cinsiyet, kadın veya erkek olmanın biyolojik temelini anlatırken, toplumsal cinsiyet kültürel bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkeğe içinde buldukları toplum tarafından belirlenen ve kişilere atfedilen davranış biçimlerini ve toplumsal rolleri ifade etmektedir (Savaş, 2018). Toplumun roller gereği yaşamın devamı için gerekli olan temel bileşenlere ulaşma ve ihtiyaçları sağlama görevi üstlendirildiği için çevreyle direkt ilişki içerisinde olan kadınlar, çevresel sorunlardan diğer nüfus gruplarına göre daha çok etkilenmektedir. Buna rağmen; kadınların kaynaklara ve fırsatlara ulaşımı ile doğal kaynaklar, çevrenin yönetimi, koruma ve iyileştirme çalışmalarına ilişkin karar mekanizmalarında aldıkları rol hiçbir dönemde erkeklerle eşit düzeyde olmamıştır.

Çalışma, literatür taraması olup konu ile ilgili yapılmış akademik çalışmalar derlenerek, kadınların toprak ve doğa ile olan biyolojik ve imgesel benzerlikleri ile kırsal alanda doğanın korunmasındaki etkin rolleri, kadın mücadelesi ve doğa mücadelesinin birleşimiyle ekolojik denge ve çevrenin korunmasına etkileri belirtilmeye çalışılmıştır. İstatistikî bilgiler için Türkiye İstatistik Kurumu'nun güncel verilerinden yararlanılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Çalışmada, kavramsal çerçevemizi oluşturan, doğa ve kadın ilişkisi ve ekofeminizm kavramları irdelenmiştir.

Doğa ve Kadın

Tarih boyunca kadının üretken yönü, doğanın -toprağın- üretkenliği ile bağdaştırılmış, bu benzerlik çerçevesinde kadın ve doğa, üretim ve yaşam ile anılmıştır. Birçok toplumda, doğaya atfedilen anlamlar üretkenlikle paralel olmuş; kadın, doğurganlık ve kendini yenileyebilme özellikleriyle doğanın yansıması olarak kabul edilmiştir. Milattan önce üç bin ve bin yılları arasındaki Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarındaki inanç sistemindeki tanrı ve tanrıça adları incelendiğinde; doğa, tarım ve bereket tanrıçalarının mevcut olduğu, toprak ve üretim ile ilgili kavramların kadın ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Ana tanrıça Kybele'nin tasvirlerinde, yapılı bir kadın figürü ve ayak ucunda yeni doğmuş bebek figürü ile doğurganlığa dikkat çekilmiştir. Eskiçağ'dan bugüne kadar toprağa dair çoğu kavramın dişil özellik taşıdığı, kadın ile olan biyolojik benzerliklerin zamanla çeşitli atasözü ve kültürel söylemlerde simgesel olarak kullanıldığı gözlenmiştir.

'Toprak da kadınlar gibidir; kendisine karşı ne sert ne de çekingen davranılmasını ister.' (Anatole France)

'Baharda usul usul yürür, toprak ana hamiledir.' (Kızılderili Atasözü)

'Hepimizin bir annesi vardır, toprak.' (Victor Hugo)

'Kadın toprağı taklit eder.' (Platon)

Eliade M. (2003) kadın ve toprak arasındaki bağı şu şekilde açıklamaktadır: "Toprağın bereketi kadın doğurganlığıyla uyumludur; dolayısıyla mahsulün bolluğundan kadınlar sorumlu olur, çünkü yaratımın "sırrını" onlar bilmektedir. Burada dinsel bir sır söz konusudur; çünkü hayatın kökenini, besini ve ölümü yönetmektedir. Toprak kadınıla özdeşleştirilir. Daha ileri tarihlerde, saban keşfedildikten sonra, tarım çalışması cinsel birleşmeyle özdeşleşecektir. Ama binlerce yıl boyunca toprak ana partenogenez (döllenmeden üreme) yoluyla tek başına doğuruyordu." (s. 58).

Ekofeminizm

"Artık bu sadece bir adalet meselesi değil, ölüm kalım meselesidir." Val Plumwood

18. yy'da dünyayı etkisi altına alan siyasi, ekonomik ve sosyal değişim süreciyle birlikte kadınlar da kendi hak arayış ve eşitlik mücadelelerini başlatmışlardır. Feminizm yaklaşımı, ilk olarak 18.yy'da İngiltere'de, kadınların sadece kadın olmaları sebebiyle karşılaştıkları ayrımcılık, baskı ve benzeri zorluklarla ilişkisini ele alan, farklı coğrafya veya koşullarda kadınların maruz bırakıldıkları sorunları inceleyen bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır (Taş, 2016). Feminist felsefenin ve ortaya çıkış amacının en önemli noktaları şu şekilde sıralanabilir: Erkeklerle eşit haklara sahip olabilmek, toplum içinde söz sahibi olmak, geleneksel erkek-kadın kalıpları ile mücadele etmek, kadınların rollerinin eş ve annelikten ibaret olmadığını hatırlatmak, kadınların cinsel obje olarak gösterilmesine engel olmak, erkek şiddetine son vermek.

Ekofeminist anlayışa göre; kadın ve erkek arasındaki hiyerarşik ve baskıya dayalı ilişki insan ve doğa arasındaki ilişkiye paraleldir; doğa tahribatının esas sorumlusu insan merkezci yaklaşımdan ziyade erkek merkezci yaklaşımdır. (Çüçen, 2011). Bu sebeple ekofeminizmin temel amacı; dünyanın kadın ve doğa-çevre konusundaki temel hükmedici anlayışını değiştirmek ve egemenlik yerine eşitlik algısını yaratmaktır. Ekofeministler, kadınların genellikle doğaya daha yakın olmalarını kabul etmekle birlikte; bu yakınlığın kadın üzerindeki erkek tahakkümünü beslediğini iddia etmişlerdir (Ecevit, 2011).

Avcılık-toplayıcılık dönemindeki cinsiyete bağlı ilk iş bölümü erkekleri "hayat alıcılar" ve kadınları "hayat vericiler" olarak öne çıkarmıştır. İlk Neolitik Çağ'da, kadınların tahıl ve tohumların yeniden üretilebildiğini keşfetmeleriyle birlikte çapa ile tarım yapmaya başlanmıştır; Orta Neolitik Çağ'da erkeğin üretim gücünde aktif rol almasını sağlayan saban tarımına geçilmesiyle erkeğin kadına ve doğaya hükmetme süreci de başlamıştır (Bayat, 2014). Çapa tarımı döneminde bereketi sembolize eden tanrıça kültü dişil özellikte, saban tarımından sonra ortaya çıkan gök tanrı kültü ise eril özelliktedir. Bereket tanrıçasından gök tanrısına geçiş, insanın toprağı bereketinden ötürü tapmasından, toprağı çitle çevirip mülk edinmesine; doğal ve eşitlikçi tavrından, baskıcı ve hükmedici özelliğine geçiş olarak değerlendirilmektedir.

Ekofeminizm, ilk kez 1974 yılında, kadın ile doğanın baskı altına alınmaları arasındaki ilişkiyi kuran ve çevreci hareketle feminist hareketin birleştirilmesini savunan Françoise d'Eaubonne tarafından literatüre sokulmuştur. Sabah Kıyan (2011)'a göre; Eko-feminist teorinin en temel önermelerinden biri, doğanın ve kadının egemen kültür tarafından

yabancılaştırılması ve bu yabancılaşma çerçevesinde doğa/insan ve erkek/kadın ikilisinin ortaya çıkması; bir diğeri ise, kadın ve doğanın sembolik anlamda birbirleriyle ilişkili olmalarıdır. Bu kapsamda, kadının ve doğanın yabancılaştırılması ve baskı altına alınması süreçleri birbirine benzediğini söylemektedir (Sabah Kıyan, 2011). Ekofeminizm, temelde doğa ve kadının tahakküm altına alınmasında erkeğin baskıcı rolü ve bu duruma başkaldırış içermektedir. Ekofeminist anlayış tüm çevre sorunlarına sosyolojik bir bakış açısıyla yaklaşarak, bu sorunlara sebep olan süreçlere ve yapıları irdeler, bu sorunların temelinde partiarkal yapının yattığını belirtir. Toplumsal birçok sorun gibi ekolojik sorunların da çözümlenebilmesi için, erkek egemen anlayışın belirleyici konumdan çıkması gerekmektedir. Ancak bu şekilde, doğanın baskı altına alınması ve sömürülmesi ile mücadele edilebilir (Yalçın, 2010).

Önemli ekofeminist eylemlerden biri sayılabilecek 'Chipko Hareketi' 1970'lerde Hindistan'da gerçekleşmiş, zamanla Hindistan'ın farklı kırsal bölgelerindeki birçok kadına ilham olmuştur. 1972 yılında köylerinin yakınındaki ormanlık alanda yapılacak ağaç kesimi için ağaçlara 'sarılarak' kesimi önlemeye çalışan kadınlar başarılı olmuş ve kesimi önleyebilmişlerdir. Doğanın tahribatıyla, temiz su, besin, yakacak ve benzeri ihtiyaçları birinci elden karşılama görevini üstlenen kadınlar daha çok etkileneceği için, bu eyleme öncülük etmişlerdir. Dünyaca ses getiren bu harekete Hintçe sarılmak anlamına gelen 'Chipko' adı verilmiştir (Elif, 2021). Hindistan'daki bu büyük çevre eyleminin benzeri 2014 yılında ülkemizde Rize İkizdere İlçesi HES (Hidroelektrik Santrali) Projesi kapsamındaki çalışmalar dinamikli patlamalar sonrasında gerçekleşmiştir. 31 Mayıs 2014 tarihinde yöre halkından kadınlar şantiye önünde oturma eylemi yaparak ülke basınında uzun yıllar yer alacak bir çevre eylemine öncülük etmişlerdir (<https://sendika.org/2014/08/rize-ikizdere-direnisin-atesi-hes-santiyesini-yakti-207590/> Erişim Tarihi: 06.03.2023).

Kırsal Alanda Doğanın Korunmasında Kadının Rolü

Demografik olarak nüfus yoğunluğunun düşük olduğu yerleşim birimlerinin görüldüğü, üretimin tarım ve hayvancılığa dayandığı coğrafi ve beşerî açıdan sınıflandırılmış bölge olarak tanımlanan kırsal alanın temel aile yapısı olan köy ailesinde, geleneksel ataerkil düzen mevcuttur. Ailedeki iş bölümünde hane içi düzen ve beslenme görevini üstlenen kadın, kırsal alanda ürün üretim sürecinde etkin rol almakta, elde edilen ürünün tüketimi, geri dönüşümü ve değerlendirilmesi konusunda farklı yöntemler üretmektedir. Coğrafi koşullara göre, elde edilen ürünün diğer mevsime saklanması (yiyecek kurutma), farklı şekillerde değerlendirilmesi (turşu, reçel vb..) gibi uygulamalar kırsal alanda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Yerleşik hayata geçişten bugüne bakıldığında birçok toplumda kadının toprağın işlenmesi, ürün hasadı ve ürünün işlenmesi süreçlerinin tamamına dâhil edildiği görülmektedir. Bununla birlikte; kadın ve erkeğin birlikte çalıştıkları tarım işletmelerinde, erkek genellikle işletmenin yöneticisi ve sahibi konumunda iken, kadının herhangi bir statüye, gelire ve sosyal güvenceye sahip olmadığı görülmektedir (Kızılaslan, 2000). Toplumsal

roller gereği kadın, tarımsal üretimin her aşamasında bulunmasına rağmen karar süreçlerine dahil edilmemekte, yönetici olan erkeğin gölgesinde kalmakta, potansiyelini açığa çıkaramamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde erkek nüfusunun farklı sektörlerde çalışmak üzere kentlere göç etmesi ve çalışabilir erkek nüfusundaki azalmayla birlikte tarımsal faaliyette kadın emeği öne çıkmıştır. Bu durum Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü tarafından tarımın feminizasyonu (tarımın kadınlaşması) olarak adlandırılmıştır. Tarım ve tarım dışı istihdamın cinsiyete göre dağılımı Çizelge 1’de sunulmuştur (TÜİK, 2023).

Çizelge 1. Cinsiyete Göre Tarım ve Tarım Dışı İstihdam Oranı (%)

Yıllar	Kadın		Erkek		Toplam	
	Tarım	Tarım dışı	Tarım	Tarım dışı	Tarım	Tarım dışı
2013	37.0	63.0	17.8	82.2	23.6	76.4
2014	32.9	67.1	16.1	83.9	21.1	78.9
2015	31.4	68.6	15.9	84.1	20.6	79.4
2016	28.7	71.3	15.5	84.5	18.0	82.0
2017	28.3	71.7	15.4	84.6	19.4	80.6
2018	26.1	73.9	14.9	85.1	18.4	81.6
2019	25.1	83.9	14.9	85.1	18.2	81.6
2020	23.1	76.9	15.3	84.7	17.7	82.3
2021	22.7	77.3	14.7	85.3	17.2	82.8
2022	20.6	79.4	13.6	86.4	15.8	84.2
2023	18.7	81.3	13.0	87.0	14.8	85.2

Kaynak: TÜİK, 2023

Yapılan araştırmalara göre; dünyadaki toplam işgücünün 2/3’ü kadınlara aitken ve dünyadaki toplam gıdanın %50’sini kadınlar üretmekteyken, kadınların geliri dünya gelirinin yalnızca %10’u kadardır (Ecevit, 2003). Kırsal ekonominin temel güç kaynağını oluşturan kadın emeği, çoğunlukla karşılığı ödenmeyen “ücretsiz aile işçisi” emeği olarak görünmekle birlikte, tarımsal üretimin önemli bir bölümü bu emeğe dayanmaktadır. Bununla birlikte, kadınların gerçekleştirdikleri işler, üretim sürecinin rutin, ağır ve vasıfsız işleridir. Kırsal alanda kadın emeğinin dikkate alınmayışı ve gözle görülebilir bir gelir getirmeyişi kadınların işgücü istatistiklerinde “iktisaden faal olmayan” işgücü statüsünde değerlendirilmelerine yol açmaktadır (Oğuz, 2000).

Çizelge 2. Cinsiyete Göre İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu (%)

İstihdam Kolları	Kadın	Erkek
Tarım İstihdamı		
-Ücretli maaşlı ve yevmiyeli	11.4	15.0
-İşveren ve kendi hesabına	13.3	67.2

-Ücretsiz aile işçisi	75.3	17.8
Toplam	100.0	100.0
Tarım Dışı İstihdam		
-Ücretli maaşlı ve yevmiyeli	86.4	79.0
-İşveren ve kendi hesabına	10.6	19.4
-Ücretsiz aile işçisi	3.0	1.6
Toplam	100.0	100.0

Kaynak: TÜİK, 2023

Çizelge 2’de görüldüğü üzere; ücretsiz aile işçisi pozisyonunda çalışan erkeklerin oranı ile kadınların oranı arasında bir uçurum vardır. Kadınlar tarımsal üretime işgücü olarak katılmalarına rağmen ekonomik getirileri bulunmamaktadır. Kırsal alanda kadınların gelirini artırabilmeleri yani işveren ve kendi hesabına çalışan olabilmeleri için ekoturizm/kırsal turizm odaklı girişimcilik faaliyetlerine yönelmesi teşvik edilmelidir. Böylece kadınlar ücretsiz aile işgücü konumundan aile gelirine katkı sağlayan ve kararlara katılan konuma gelebilecektir.

Kadın-erkek eşitliği alanında en önemli uluslararası sözleşmelerden biri olan ve ülkemizin 1985 yılında taraf olduğu Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi(CEDAW)’nin 14. maddesinde kadın-erkek eşitliği ve kırsal alanda yaşayan kadınlara ilişkin “ ... taraf devletler, kadın-erkek eşitliği ilkesine dayanarak, kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlamak için kırsal kesimdeki kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıran tüm uygun önlemleri alacaklar ve özellikle kırsal kesim kadınlarına aşağıdaki hakları sağlayacaklardır” ifadesine yer verilmiştir. Kalkınma literatüründe dezavantajlı gruplardan birinde yer alan kadınlar; tarımsal üretim, yoksulluk, çevre sorunları, toprak kirlenmeleri, kullanılabilir su kaynaklarının sınırlılığı gibi durumlardan diğer nüfus gruplarına göre daha çok etkilenmektedir. Çünkü birçok toplumda temel ihtiyaçların sağlanması, ailenin yaşamını sürdürebilmesindeki temel rol, aile bireyleri ve topluluklar için besin ve temiz su bulma görevi kadına atfedilmiştir. Buna rağmen; kadınlar, erkeklere oranla özellikle kırsal alanlarda kaynaklara daha kısıtlı erişim sağlamakta, kamusal hizmetlerden daha az faydalanmakta, kamusal yaşama daha az katılabilmekte; dolayısıyla doğal kaynaklar ve çevrenin yönetimi, koruma ve iyileştirme çabalarına ilişkin karar alma ve politika oluşturma süreçlerinde de yeterince yer almamaktadırlar (Kızılaslan 2000). Değişen dünya düzeni ve kadının kalkınma üzerindeki etkilerinin kabulü sonrasında; hükümet politikalarında, plan ve projelerde kadınlara ayrı bir yer verilmeye başlanırsa da kadınların ve kadın bakış açısının tüm politik değerlendirmelere dâhil edildiği söylenemez. Kadınların karar alma süreçlerine dahil edilmediği dünya düzeninde, çevre sorunlarının katlanarak arttığı gerçeği de göz özüne alındığında, çevre problemlerinin birçoğunun temel sebebinin erkek bakış açısı olduğu, dolayısıyla kadınların dahil edildiği politikalarla doğanın korunması ve kalkınmaya dair sürdürülebilir sonuçlar alınacağı anlaşılmaktadır. Doğal kaynaklara bağlı yürütülen günlük ihtiyaçlar ve yaşam

pratikleri, toplumsal rollerin de bağlayıcılığıyla birlikte kadınların yaşamını erkeklerden daha çok etkilemekte, dolayısıyla kadınlar için çevre yönetimi uzmanlık alanı oluşturmakta; buna rağmen kadınlar, çevre yönetimi ve doğal kaynakların korunması ve rehabilitasyonu konularındaki politik oluşumlarda ve karar alma mekanizmalarının çeşitli aşamalarında yer alamamaktadır (Özyol 2013).

Sonuç

Gelişmekte olan ülkelerde kadınlara atfedilen görevler ve toplumsal rollerin doğal kaynaklarla bağlantılı değerlendirildiği gözlenmektedir (Gülçubuk 2012). Dünya ülkelerinin son 30 yıldır gündemlerinde bulunan doğal hayatın korunması ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının önemli bir parçası olan "Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması" amacı incelendiğinde, bunların birbirini tamamlayan süreçler olduğu görülmektedir.

Yapılan araştırmalarda; kadınların tarımsal faaliyetlerin her sürecine dâhil oldukları, erkeklerle eşit koşullara sahip olmaları halinde, sürdürülebilir tarımdaki verimi belli oranda arttırabilecekleri görülmüştür. Oluşan bu olumlu etkinin toplumsal refaha hizmet edebilmesi için, kadınlara pozitif ayrımcılık sağlayan ve onları destekleyen politikalar üretilmesi gerekmektedir. Bunun için, toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel hedef olarak belirlenmesi, bu hedef doğrultusunda kadınların;

-Kendi ekonomik özgürlüklerini kazandıkları ve/veya ortak ekonomik faaliyetlerde, hanenin gelir ve giderleri üzerinde söz sahibi oldukları,

-Sosyal ve yasal haklarını bildikleri ve sahip çıktıkları,

-Sosyal ve ekonomik seçimlerini serbestçe yapabildikleri bir yaşam tarzının oluşturulması gerekmektedir.

Ulaşılabilecek bu hedeflerle birlikte büyük bir potansiyel güç oluşturan kadınlar çevre konusunda kapsamlı bir şekilde eğitilmeli ve bilinçlendirilmelidirler. Tarımsal yeniliklerin kırsal alana aktarılması ve teknolojilerin kullanılması ile ilgili teknik bilgiler kadınlara da aktarılacak olursa, çevre kirliliği ve benzeri doğa sorunlarının büyük bir bölümü çözülebilecektir. Çünkü bilgilerin sadece erkeklere verilmesi sadece erkeği bilgilendirecek fakat bilinçlendirmeyecektir. Oysa kadının eğitilmesi ile evde çocukların ve eşlerin de eğitilmesi sağlanacaktır, birey ve aile düzeyinde farkındalık oluşturulabilecektir.

Kaynakça

Bayat, Ö. (2014). Kadın ve Doğa. *Yeşil Direniş Dergisi*, 7(8), 35.

Çebi, H.R. (2015). Abraham Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi gelişimi ve eleştirisi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çüçen, A., (2011). Doğa felsefesi ve derin ekoloji. *International Symposium on Kazdağları and Edremit*, İzmir: Meta Basım.

Ecevit, Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalışılabilir?. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25 (4), 83-88.

Ecevit, Y. ; Karkıner, N. (Ed.) (2011). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

- Eliade, M. (2003). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi I*, (A. Berktaş, Çev.), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Elif, Ç. (2021). *Ekofeminizm ve Chipko hareketi*. (Erişim Tarihi: 17.03.2024): <https://sisterslab.org/ekofeminizm-ve-chipko-hareketi/>
- Gülçubuk B., Ar H., Kadim F, (2012). *İklim Değişikliği ve Yoksulluğun En Çok Etkilenenleri: Kırsal Alandaki Kadınlar*. 10.Ulusal Tarım Kongresi, Konya.
- Kızılaslan, N. (2000). *Kırsal Kadının Çevre Korunmasındaki Rolü*. 4. Ulusal Tarım Kongresi, Tekirdağ.
- Kızılaslan, N. ve Ymanoğlu, Y. (2010). Kırsal alanda kadınların tarımsal üretime ve aile içi kararlara katılımı: Tokat ili örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13), 154-166.
- Oğuz, C. (2000). *Sürdürülebilir kırsal kalkınma içinde kadınların yeri ve önemi*. 4. Ulusal Tarım Kongresi, Tekirdağ.
- Özyol, A.İ. (2013). Sürdürülebilir yeşil kalkınma ve kadın. *Fe Dergisi*, 5(2), 133-138.
- “Rize İkizdere Direnişin Ateşi Hes Şantiyesini Yaktı” <https://sendika.org/2014/08/rize-ikizdere-direnisin-atesi-hes-santiyesini-yakti-207590/> (Erişim Tarihi: 06.03.2024)
- Sabah Kıyan, Ş. (2011) Ekolojik feminizm bağlamında kadınların tüketici olarak pazarda yabancılaşması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 85-104.
- Savaş, G. (2018). Türkiye’de yaşayan bireylerin toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği algısı, *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(2), 101-121.
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5).
- TÜİK (2023). Türkiye İstatistik Kurumu İşgücü İstatistikleri. (www.tuik.gov.tr Erişim: 13.03.2024)
- Yalçın, O. (2010). *Çevre Koruma Fikrine Radikal Yaklaşımlar; Derin Ekoloji, Sosyal Ekoloji ve Ekofeminizm* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Kamu Yönetimi ABD, Ankara.